

כתובות מז

משה שווערד

1. תוספות מסכת כתובות דף מז עמוד א

משום איבה - [1] פירש בקונטרס כיון דאינו חייב במזונותיה אי אמרת דמציאתה לעצמה איכא איבה ולא זיין לה [2] ולר"י נראה איבה דמציאתה היינו שלא יקדשנה למנוול ומוכה שחין ...

2. ספר פרדס יצחק

ד' גמ' אלא הא דזכי ליה רחמנא למימסרה לחופה
חיבי מצי מסר לה הא קמבטל לה" ממועשה
ידיה^{טו}. בפשטות כוונת הגמ' לומר דהא בשעת חופה אי אפשר
לה לעשות מלאכה^{טז}, אמנם עיין באחרונים שדייקו מרש"י (ד"ה
הא דזכי) שכתב "ואותו היום" אינה עושה מלאכה דכוונת הגמ'
לומר דביום נישואין אסורה במלאכה^{טז}, ולכאורה ז"ע דמ"ש יום
נישואין משאר ימים, והו"ל לרש"י לומר דכל שבעה אינה עושה
מלאכה, וכדחזיין לגבי הנעל דפסקיין בשו"ע (אה"ע סי' ס"ד סק"א)
דהנעל אסור במלאכה כל שבעה, ואע"ג דיטע דסגור רש"י
כשיטת הרמ"ה שהביא הרא"ש לעיל (פ"א ס"ה) דשמחת יום ראשון
הוא מה"מ ולכן סגור דביום ראשון גם האשה אסורה במלאכה,
מ"מ עדיין ז"ע לומר הכי דא"כ מאי משני הגמ' דמסר לה
בלילה, דמ"מ אסורה במלאכה גם ביום שאחריו^{טז}, ולכן נראה
דכוונת רש"י דדרך העולם היא שאין עושים מלאכה ביום החופה
כיון דטורדים הס בהגנת הנישואין^{טז}.

3. שערים מצויינים בהלכה

דף מז. חיבי מצי מסר לה הא קמבטל לה
ממועשה ידיה. פרש"י ואותו היום
אינה עושה מלאכה. משמע דכל היום היא
אסורה במלאכה משום שנכנסה לחופה, וא"כ
אם החופה בלילה, אסורה ליום המחרת
במלאכה לבד ולא כל שבעת ימי המשתה, כן
ציין במנחת פתים (אה"ע"ז סי' סד), וכ"כ
בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סוס"י רד). ועי' בשמ"ב
(ח"ד סי' קמט ס"ק יב) ובקונ"א (שם). אבל
החתן אסור במלאכה כל שבעת ימי המשתה
כדאיתא לעיל (ז). שבעה לשמחה, היינו שלא
יעשה מלאכה דאיתא שם (ה), למחר משכים
לאומנותו והולך לו, ושקדו חכמים על תקנת כו'
עיי"ש, ועי' בדברינו (שם).

4. רבי עקיבא איגר מסכת כתובות דף מז עמוד א

דמסר לה בשבתות וימים טובים. ק"ל הא בשבת ויו"ט שייך ג"כ ביטול מעשי ידיה דהא יכולה לעשות בדברים המותרים, לחתוך
תלוש ולשמור פירות ולילך בשליחות תוך התחום וכאלה הרבה דהא איסור שכר שבת ויו"ט לאו דאורייתא.

5. רש"ש מסכת כתובות דף מז עמוד א

גמרא דמסר לה בשבתות וי"ט. ק"ל דמ"מ מבטלה מכמה מלאכות המותרות בשבת וי"ט כגון כל השבותין דאינו אלא מדרבנן.
יותר קשה מ"ט דהותר בהן מלאכת אוכל נפש ואפ"ל קצירה וטחינה הותרו לכמה פוסקים מה"ת. ושכר שבת וי"ט ודאי אינו
אסור אלא מדרבנן. וי"ל דכיון דאינם נקראין מלאכת עבודה כמ"ש הרמב"ן ילפינן להו מקדושיה דלאביה הוא דכמאן דלא טרחה

בהו דמי עי' קדושין (ד). וקצת סתירה לזה מהתוס' לעיל ד"ה זכאי. עי"ל דר"ל בשבתות וי"ט אין דרך לעשות מלאכה להשתכר בה וכמו בליליא ולא משום איסורא נגעו בה (אך מהתוס' ל"מ כן) וה"ה דה"מ לדחויי באשה בטלה עי' ב"ק צ"ז:

6. תוספות מסכת כתובות דף מז עמוד א

דמסר לה בשבתות וי"ט - אע"ג דאמר במו"ק (דף ח: ושם) ושמתח בהגך ולא באשתך דאין נושאין נשים בחולו של מועד משום דאין מערבין שמחה בשמחה ודרשה גמורה היא כדאמר בחגיגה (דף ח: ושם) דהוי מדאורייתא איכא למימר דהכא איירי שעה אחת לפני יו"ט שהוא כיו"ט לענין מלאכה דתוספת דאורייתא ובטילה באותה שעה מן המלאכה א"נ כשמסרה האב לשלוחי הבעל או נושאין בלא סעודה אע"ג דאמר בהחולץ (יבמות דף מג: ושם) דנושאין בלא סעודה איכא שמחה לא חשיבא שמחה כולי האי שיהא אסור לישא ביו"ט מטעם זה.

7. רש"ש מסכת כתובות דף מז עמוד א

ד"ה דמסר. אע"ג כו' ושמתח בהגך ולא באשתך כו'. ולי י"ל דהכא הכוונה על יו"ט של ר"ה וכה"ג כתב הט"א בחגיגה שם ליישב מתניתין דולא מייבמין דביצה

8. עיין במראה מקום #23

9. שערים מצויינים בהלכה

ומדברי הגמ' והתוס' כאן מבורר דעכ"פ בערב שבת וערב יו"ט במשך כל היום מותר

לישא נשים. אבל הרמב"ם (אישות פ"י הי"ד) כתב אין נושאין נשים בערב שבת גזירה שמא יבא לחילול שבת. וכ"כ המ"מ בשם הרמב"ן. אבל בהגהות מיימוני כתב דמותר, דכל החששות לא שייך בזמנינו. וכשו"ע (אהע"ז סי' סד ס"ג) כתב יש אומרים דאין נושאין נשים בערב שבת כו', ויש מתירין, וכן פשט המנהג כו'. וכבר כתבנו בקונטרס תורת ההוראה (אות יא), דאם כתב בשו"ע שיטה א' בלשון יש אומרים כו', וכן הדעה הב' בלשון יש אומרים, דעתו לפסוק כדעה הב'.

10. טור אבן העזר סימן סו

ועכשיו נוהגין לכתוב בכל הכתובות בשוה תוספת ונדוניא אפילו לא הכניסה כלום ומגבין אותה לפי תקנת הנישואין:

11. שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק ד סימן צא

שיעור כתובה דאורייתא ושיעור הכתובה לפ"מ שהנהיגו רבותינו הקדמונים במדינותינו... עכ"פ המאתן זוזי הוא מאתים זוזי צורי שהם עשר פעמים כשיעור פדה"ב ... אבל כתב הגר"א דאף שאחר זמן רב שהכסף נתייקר ביוקר וערבו הרבה נחשת לא גבו ג"כ לכתולה אלא ת' זהובים ות"ק זהובים אף שכתובין מאתים זקוקים כסף צרוף שהוא הרבה יותר דמאחר שהוא עכ"פ סך גדול שלא תהא קלה להוציאה לא חששו אלשון מאתים זקוקים כסף צרוף דכה"ג אדעתא דמנהגא אזלינן, והו"מ שכתובותינו בימי הקיסרים ברוסלאנד קודם המלחמה העולמית הראשונה שהתחילה בשנת תרע"ד היו גובין לכתולה חמשה ושבעים רובל שהיו ת"ק גילדאן שזה היה תרגום של זהובים וגילדון אחד היה ט"ו קאפעקעס שהיו מאה ברובל, משום שהיה סך גדול לענין הוצאת כל אדם לצרכיו שהוא למאכל ולכסות ולדירה ואף שבזמן קיסר האחרון לא היה נחשב זה סך גדול כבזמן קיסרים שלפניו מ"מ היה נחשב זה סך חשוב שהיה שייך להתחשב בו להנמנע מגירושין לסתם אינשי שאינם עשירים. אבל עתה זה הרבה שנים במדינותינו באה"ב אף כשהיו עוד מטבעות כסף לא היה נחשב ע"ה רובל שהיו ערך מ"א דאלאר לכלום למנוע מגירושין אפילו לעני שבעניים ואף לא שתי מאות דאלארן. וכ"ש בכ"ה שנים האחרונות ובפרט בשנים האחרונות שליכא כלל ענין מטבעות של כסף כלל אלא רק שטרות המלוכה ומטבעות הקטנים שאין בהם כסף כלל ואפילו איש אחד לא יוכל לזון מסך כזה אלא רק זמן מועט שלכן אף אחד עני שבעניים לא ימנע מלגרש בשביל סך דמ"א דאלאר ואף לא בשביל שתי מאות דאלארן, ולכן יש לנו להחשיב הכתובה במאתים זקוקים כסף צרוף ממש שזה הא תיקנו הקדמונים כשהיה כסף בזול אף שבזמן שתיקנו שהיה החשבון ע"ה רובל היה זה יותר חשוב מע"ה רובל שהיה בזמן הקיסר האחרון ומ"מ העמידו הכתובה על סך מאתים זקוקים ולכן יש גם לנו לגבות סך זה דעי"ז מסתבר

שנשארה התקנה כדכסוך כתובה אינו חשוב למנוע מגירושינו יתנו כתובה מאתים זקוקין ואיכא טעם על מה שהשאירו לכתוב הזקוקים אף שלא גבו זה כדי לידע איך לעשות כשיהיה עוד זמנים שלא סגי כתובה דאורייתא למנוע מגירושינו, והוא מאה פונט כסף צרוף, וסך זה יגבו גם כשנתאלמנה. ולא למנה יגבו מאה זקוקים כסף צרוף שהוא חמשים פונט כסף צרוף, ולהוסיף לפי האומדנא מה שהיו שוים יותר כשהיו מטבעות שהרי חיוב כתובה הוא במטבעות ולא בנסכא. אבל מחמת שהוא מלתא חזתא יש להתפשר ערך קרוב לזה, כן נלע"ד.

12. ספר פרדס יצחק

(יב) גב' בלאו הכי פריק לה. ר"ל דכן הוא דרך העולם דהאז
בלאו הכי פריק לה שאין דרך בני ישראל להיות אכזרים
ולהניח זרעם בין עובדי גילולים י"ז.

13. ספר פרדס יצחק

א) גב' אבל מדידה לדידיה אפילו ר' אלעזר בן עזריה
מודי דמשום איהתונוי. ר"ל דהאז כחז לו נדוניה כדי
שיקרא חתנו, וכיון דבשעת אירוסין כבר נקרא חתנו וזה צו הבעל,
משא"כ לגבי התוספת כחובה עיקר כוונת הבעל הוא לישא אשה
שישמש לו, ולא כחז לה רק בשביל נישואין ממשי"ז.

14. תוספות מסכת כתובות דף מז עמוד ב

שלא כתב לה אלא על מנת לכונסה - אין לתמוה בסברא זאת דבכמה מקומות בש"ס מצינו כן ואם תאמר אם כן כל אדם הלוקח פרה מחבירו ונטרפה או מתה אנון סהדי שלא על מנת כן לקחה וי"ל דהתם אנון סהדי שבאותו ספק היה רוצה ליכנס ואפ"ל אם אומר לו אם תטרף יש לך לקבל הפסד היה לוקחה אבל הכא לא כתב כלל כי אם ע"מ לכונסה ואינו דעתו כלל להכניס עצמו בספק וכן ההוא דזבין ולא איצטריכו ליה זוזי ...

15. ספר נתיבות המשפט (ביאורים) - סימן רל

כי התוספות בכתובות דף מ"ז (ע"ב) בד"ה שלא כתב לה אלא לכונסה הקשו דאם כן כל הלוקח בהמה ונטרפה או מתה נימא דאדעתא דהכי לא קנה, וע"ש שתירצו כשהדבר תלוי בשניהם לא אמרינן כך עיין שם, ועיין במשנה למלך בפרק ו' מהלכות זכיה (ה"א ד"ה אבל) שהקשה דהא גבי לא כתב לה אלא על מנת לכונסה גם כן יש דעת שניהם שלא רצתה להתקדש לו רק באופן זה שיתן לה התוספת כתובה, וכן בזבין ולא איצטרכו ליה זוזי יש דעת ללוקח גם כן... אמנם לפענ"ד נראה לתרץ קושית התוספות בכתובות הנ"ל באופן אחר, דבלוקח פרה לא שייך כלל לומר האומדנא, דבלוקח י"ל נסתחפה שדך ומזלך גרם, וא"כ מה שייך לומר אדעתא דהכי לא קנה כיון דבמזלו וגרמתו נהרגה או נטרפה ודאי דההיזק חל עליו, ודוקא גבי שלא כתב לה אלא על מנת לכונסה, וכן ביבמה שנפלה לפני מוכה שחין שהבעל מת שאין הבעל שדה של אשה ולא שייך לומר נסתחפה שדך אמרינן אומדנא, משא"כ בזה. ולפ"ז בהזול בכל המקומות דהוי כמכת מדינה שאין שייך לומר נסתחפה שדך אמרינן אומדנא אפילו בלוקח. ונראה דהנך פוסקים דס"ל דאפילו במכירה הדין כן ס"ל דאף דבאשה אחר החופה לא אמרינן אומדנא, שאני התם דיש גם כן חיבת חופה, מה שאין כן בקנין סחורה כל שלא היה ראוי למוכרה ולהרויח בה לא נגמרה התנאה, וכאן מיירי שלא היה ראוי להרויח במכירה זו לפי האומדן לפי שהזול בכל המקומות ולא שייך לומר מזלך גרם אפילו במכירה הדין כן:

16. שערם מצויינים בהלכה

שם ע"ב תיקנו מזונותיה כו' וקבורתה תחת כתובתה. פרש"י תחת הנדוניה דהיא כתובה בשטר הכתובה והוא יורש. משמע מכאן דהכל מדרבנן, ובסמוך הובא ברייתא דשלשה הם מה"ת שארה כסותה ועונתה, ולקמן (ריש פג.) ס"ל לרשב"ג דירושא היא מה"ת. וברמב"ם (אישות פי"ב ה"ב וה"ג) כתב דעשרה דברים יתחייב הבעל, וגי' מהן מה"ת אלו השלשה שכתוב כאן כו', וארבע דברים זוכה בה מדרבנן ואחת מהן דאם מתה בחייו יירשנה. ועי' ברמב"ם (נחלות פ"א ה"ח) ובמ"מ. אבל הראב"ד כתב דהירושא מה"ת כדאיתא במס' ב"ב (ק"א): דדרשינן מדכתיב (פנחס כז"א) "וירש אותה", ועי' בגמ' לקמן (פד.) ועי' במאמר הבא.

17. שערם מצויינים בהלכה

וקבורתה תחת כתובתה. פרש"י תחת הנדוניה שהכניסה לו והוא יורש, ובהפלאה כתב דעיקר קבורה שמחויב הבעל נפקא לן במס' סוטה (ג.) דכתיב (אמור כא-ג) "לה יטמא". הוא דאמרינן הכא דהוא דרבנן היינו קבורה לפי כבודה, וכמו כן חיוב מזונות חייב מדאורייתא, ולפי כבודה זהו מדרבנן, ועי' בדברינו במס' יבמות (פט: ד"ה כיון).

18. ספר פרדס יצחק

ו' גמ' ואיפוך אנא י". אין כוונת הגמ' להקשות על הזרייתא, דהא איכא למימר דהזרייתא ידע שכן היה התקנה, אלא כוונת הגמ' להקשות על התקנה, אמאי תיקנו הכי ולא תיקנו איפכא י".

ו' גמ' שם. עיין ברש"י דכוונת הגמ' לומר דנימא דמזונות אינו תחת מעשה ידיה אלא תחת פירות, ועיין ברעק"א שהק' דנימא דכך מלינו בקרא לגבי מעשה ידיה דבת דאמרינן דהטעם דזכי רחמנא מעשה ידיה להאב הוא משום דמיתונא מיניה, ולכן מכתבר דה"ל לגבי האשה תיקנו חכמים מעשה ידיה תחת מזונות, וכונתו להקשות דלגבי האב ליכא שום סיבה אחרת דמעשה ידיה

19. תוספות מסכת כתובות דף מז עמוד ב

זימנין דלא מלו ופריק לה מדידיה - אע"ג דעיקר תקנה בשביל דידיה כדמשמע הכא וכן לעיל דקאמר בשלמא בעלה תקינו ליה פירי דלמא אשתבאי וממנע ולא פריק לה מ"מ אינה יכולה לומר איני נפדית ואיני נותנת פירות ...

20. שערם מצויינים בהלכה

שאררה אלו מזונות. פסק הרמב"ם (אישות פי"ב ה"ב) דחייב מזונות הוא מדאורייתא. וכ"כ הרשב"א, וכן תרגם אונקלוס שארה זיונה, וכן פירש"י [עה"ת, ועי' רש"י לעיל ד"ה תיקנו, ובדברינו שם]. אבל התוס' לקמן (מת. ד"ה ראב"י) ס"ל דמזונות מדרבנן והביאו רא"י מרקתי תיקנו מזונות תחת מעשה ידיה. וכ"כ הרמב"ן והר"ן דמזונות וכסות מדרבנן כסוגיין דלקמן (נח:): כי תיקנו רבנן

מזוני עיקר, אבל חיוב עונה הוא מה"ת. והרא"ש (פי"ג ס"ו) ס"ל דרק עונה וכסות הוא מה"ת. והמגיד משנה כתב, דמזונות הם מדרבנן דמשנת ראב"י קב ונקי, אע"פ שיש שנים החולקים עליו. והטור (אהע"ז סי' ס"ט) פסק כהרמב"ם, והב"ח תמה עליו, דלא הביא דעת הרא"ש שהשיג על הרמב"ם. ובדרישה כתב, דרוב הפוסקים ס"ל דמזונות מדרבנן, וכן הוא שיטת הרי"ף, ועי' ומב"ן עה"ת, ובמזרחי (שם). ובשו"ע כתב בסתם, כשנושא אשה מתחייב לה מזונתיה וכסותה ועונתה. ועי' בש"ך (חור"מ סי' צז ס"ק יז). ועי' בסמ"ע (שם ס"ק נו) דמדרבנן חייב להשתדל ליתן לה מזונות אף כשאין לו כמ"ש בכתובה אנא אפלא ואזון.

21. שערים מצויינים בהלכה

שארם אלו מזונות, כסותה כמשמעו, עונתה זו עונה. כתב במנ"ח (מצוה מו) דאלו השלשה הם מצות שבין אדם לחבירו. וא"כ לפי מה דק"ל במס' יומא (פה:) שאם לא ריצה את חבירו אין יוה"כ מכפר, א"כ ה"נ בענין זה. ואיתא במס' ב"מ (נט.) לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו כו', וביבמות (סב:) ומכבדה יותר מגופה, ובחולין (פד:) ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו, והובא ברמב"ם (אישות פט"ו הי"ט, דעות פ"ה הי"ג), ועי' בשו"ע (ח"מ סי' רכח ס"ג), והיה אפשר לומר דזהו עפ"י יושר ודרך ארץ, אבל כיון דכתוב בכתובה ראוקיר ואיוון ואפרנס יתיכי ליכי, ועשה קנין על הכתובה א"כ מעתה מחויב שיכבדה מצד הדין.

22. תוספות מסכת כתובות דף מה עמוד א

רבי אליעזר בן יעקב אומר שארה כסותה לפום שארה תן כסותה כו' - פירש רשב"ם דרבי אליעזר בן יעקב סבר נמי דמזונות דאורייתא דהכי מתניא סיפא דברייתא מזונות מנין אמרת ק"ו ומה דברים שאין בהן קיום נפש כך דברים שיש בהן קיום נפש על אחת כמה וכמה דרך ארץ מנין אמרת קל וחומר ומה דברים שלא נישאת עליהם לכתחילה אינו רשאי למנוע ממנה דברים שנישאת עליהם לכתחילה אינו דין שאינו רשאי למנוע ממנה ולפי זה תימא ברייתא דלעיל דקתני תיקנו מזונות תחת מעשה ידיה דמשמע דמזונות דרבנן כמאן אתיא.

23. שיטה מקובצת מסכת כתובות דף מה עמוד א

וכתב הרא"ה ז"ל דאפשר דאית ליה כרבי אליעזר בן יעקב ולית ליה ק"ו א"נ דאפשר דסבר כי הא דתני רב יוסף שארה כמשמע' קרוב בשר שלא ינהוג בה מנהג פרסיים וכו' ומוקים שאר לקרוב בשר ומוקים כסותה לבגדי מטה שלא ישמש מטתו אלא במטה מוצעת ופסקו כל המפרשים האחרונים ז"ל דמזונות דרבנן ורבא האי תנא סבר קאמר וליה לא ס"ל:

24. קובץ המאור תשרי תשס"ז-תוספת שבת ויו"ט

ב' הבנות לענין תוספת שבת ויום טוב

במש' (פסחים צט:) תנן "ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך." והתוס' (שם ד"ה עד) הקשו על מה שהמש' כתבה "עד שתחשך" ואילו לגבי אכילה בשבת ויו"ט תניא "לא יאכל אדם בערב שבת וימים טובים מתשע שעות ולמעלה," ולא הזכירה הברייתא הלשון "עד שתחשך." ותרצו התוס':

ואומר ר"י מקורבי"ל דגבי מצה דווקא בעינן עד שתחשך כדתניא בתוספתא הפסח והמצה והמרור מצותן משתחשך וטעמא משום דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה מצה ומרור איתקשו לפסח אבל סעודת שבת וימים טובים מצי אכיל להו מבעוד יום כדאמר בפרק תפלת השחר מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קידוש היום מבעוד יום.

כלומר, שהטעם שלגבי פסח כתבה המש' "עד שתחשך" הוא משום שבפסח צריך לאכול את הסעודה דוקא בלילה ואינו יכול לאכול מבעוד יום. ודבר זה נלמד מהקרוב פסח שצריך לאכול את הפסח "בלילה הזה," ומכיון שיש היקש בין מצה ומרור לפסח, צריך לאכול את המצה והמרור בלילה ג"כ. משא"כ שבתות וימים טובים יכול לאכול מבעוד יום.¹

¹ עיין בפמ"ג (מ"ז תעב:א) שהקשה על הצורך ללמוד שמצה צריך להיות דוקא בלילה מהיקש לפסח, הלוא כתיב (שמות יב:יח) "בערב תאכלו מצות." ותירץ שהלשון "ערב" אינו צריך להיות דוקא בלילה, שהרי בפסח ג"כ כתיב "תזבח את הפסח בערב" וזכיחת הפסח הוא ביום. אולם הט"ז (תרל"ט:יב) כתב שהטעם שצריך לאכול בסוכה בליל ראשון דוקא בלילה הוא

ועיין בקובץ שיעורים (להגרא"ב ווסרמן פסחים ריב) שהקשה על התוס' מדברי התוס' בכתובות (מז. ד"ה דמסר). הגמ' שם הביאה אוקימתא באשה שנשאת בשבת וימים טובים. וכתבו התוס':
אע"ג דאמר במו"ק ושמחת בחגך ולא באשתך דאין נושאים נשים בחולו של מועד משום דאין מערבין שמחה בשמחה ודרשה גמורה היא כדאמר בחגיגה דהוי מדאורייתא איכא למימר דהכא איירי שעה אחת לפני יו"ט שהוא כיו"ט לענין מלאכה דתוספת דאורייתא ובטילה באותה שעה מן המלאכה.

כלומר, שהתוס' הקשו שבמו"ק (ח:) מבואר שאין נושאים נשים במועד משום שיש מצות ושמחת בחגך, ואין מערבין שמחה בשמחה. וא"כ היאך אפשר לגמ' בכתובות לומר אוקימתא באשה שנישאת ביום טוב. ותרצו התוס' שהאוקימתא היא באשה שנישאת בתוספת יום טוב. דהיינו, זמן שיש איסור מלאכה אבל אין איסור לישא אשה.

והקשה הקובץ שיעורים:

בתוס' ריש ע"פ כתבו דאכילת מצה היא דוקא עד שתחשך ולא כמו בשבת דאפשר לקדש מבעוד יום וטעמא משום דכתיב בלילה ותוספת יו"ט לא הוי לילה ומשמע דאי לאו קרא ראוי לומר דיוצא בפסח ומצה בתוס' יו"ט כיון דקדוש לענין איסור מלאכה ה"ה לענין מצות היום וקשה דבכתובות מ"ז כתבו דבתוס' יו"ט ליכא מצות ושמחת בחגך אך דאסור במלאכה מדאורייתא, ומ"ש מצות מצה ממצות ושמחת.

כלומר, שהתוס' (פסחים) כתבו שאי אפשר לצאת ידי חובת מצה בלילה משום היקש לפסח. ומשמע שבלי ההיקש היינו אומרים שיוצא ידי חובת מצה בתוספת יום טוב. ואילו התוס' בכתובות כתבו שמותר לישא אשה בתוספת יום טוב, משום שבזמן תוספת שבת אין שום מצוה של ושמחת בחגך. וא"כ קשה מ"ש מצות מצה שבלי ההיקש אפשר לצאת ידי חובתו בתוספת יום טוב, ממצות ושמחת שאי אפשר לקיימו בזמן תוספת יום טוב.

ומבואר מזה שיש ב' הבנות בבעלי התוספות לענין תוספת שבת ויום טוב. התוס' בפסחים סוברים שתוספת שבת ויום טוב מושכת את קדושת היום באופן שאם מקבל שבת או יום טוב מבעוד יום, הרי כל קדושת היום עליו, ויכול לקיים מצות היום. לכן לולא ההיקש מפסח היה אפשר לקיים מצות מצה וכל מצוות הלילה. אמנם, התוס' בכתובות סוברים שתוספת שבת ויום טוב אינה מושכת את קדושת היום, אלא היא רק קבלה שלא לעשות מלאכה קודם ביאת קדושת היום. אין על תוספת זו קדושת היום, ואי אפשר לקיים המצוות של היום.² לכן מי שקבל עליו יום טוב מבעוד יום עדיין אינו חייב במצות ושמחת בחגך ואין איסור לישא אשה משום האיסור של אין מערבין שמחה בשמחה.³

קידוש בזמן תוספת שבת

לכאורה, אחד מהנפק"מ בין התוס' בכתובות והתוס' בפסחים היא אם אפשר לקדש בערב שבת בזמן תוספת שבת. לדעת התוס' בכתובות, כיון שאין תוספת מועילה אלא לענין איסור מלאכה, אי אפשר

משום שאכילה בסוכה הוקש למצה ובמצה כתיב בערב תאכלו מצות. ועיין בשו"ת פני מבין (או"ח ס' קכ) שהסביר דברי הט"ז שא"א ללמוד את ההיקש מפסח אלא משום שיש עמו קרבן פסח. אבל בזה"ז כיון שאין קרבן פסח, אין ההיקש קיים. לכן הט"ז טרח למצוא מקור אחר לאכילה בסוכה בלילה בזה"ז. אך עדיין צ"ע במקורו.

² ולכאורה לפי התוס' בכתובות אי אפשר להתחיל את הסעודה מבעוד יום שאי אפשר לקיים מצות קידוש ומצות לחם משנה. ורק לפי התוס' בפסחים אפשר לקדש מבעוד יום. ואי"ה יתבאר הכל להלן.

³ עיין במשנת יעב"ץ (ס' ט) שכתב שאין מחל"ב בין שני בעלי התוס', אלא כו"ע סוברים שתוספת שבת מושכת את קדושת היום. רק שלגבי מצות שמחת יו"ט, מכיון שאין מצות שמחת יו"ט בליל ראשון (עיין מש"כ בזה במאמר על שמחת יו"ט), אין מצות שמחת יו"ט גם בתוספת יום טוב. [אך יש להעיר, שלפי דבריו יוצא שמכיון שאין מצות שמחת יו"ט בליל ראשון, ה"ה שמותר לישא אשה בליל ראשון. ובאמת כ"כ הטורי אבן (חגיגה ח:). והקשה המשנת יעב"ץ א"כ למה לא תרצו התוס' שהאוקימתא היא בליל ראשון, בלי לומר שמירי בתוספת יום טוב. ותירץ שהגמ' שם כבר דחתה האפשרות של אוקימתא של לילה מטעם אחר.]

לומר קידוש אלא בזמן שבת ממש. אבל לדעת התוס' בפסחים, הקדושה נמשכת ע"י קבלת שבת מבעו"י, ושפיר אפשר לקדש.

ובאמת קשה לומר לדעת התוס' בכתובות שאי אפשר לקדש בזמן תוספת שבת, שהרי בגמ' (ברכות כז:): איתא "אמר רב נחמן אמר שמואל מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס והלכתא כוותיה." ומבואר שיכול לקדש בזמן תוספת שבת. וא"כ, צ"ע לדעת התוס' בכתובות, היאך אפשר לומר קידוש בזמן תוספת שבת אם התוספת אינה מועילה אלא לענין איסור מלאכה.

ויש להקשות קושיא זו על הרמב"ם ג"כ. הרמב"ם לא הזכיר הדין של תוספת שבת ויום טוב כלל. הוא רק הזכיר (בהל' שביתת עשור א:ו) את הדין של תוספת יום הכיפורים. והכסף משנה (הל' שבת ה:ג) כתב "רבינו לא הזכיר פה דין תוספת מחול על הקדש וכתב ה"ה בפ"א מהלכות שביתת עשור דטעמא משום דלית ליה תוספת דבר תורה אלא לעיניו יוה"כ לבד דס"ל דהלכה כמאן דדריש לקראי לדרשא אהרינא עכ"ל. ומשמע לי דדבר תורה שכתב לאו דוקא דמדרבנן נמי לית ליה תוספת דאל"כ הוה ליה להשמיטו. כלומר, שהמגיד משנה סובר ששיטת הרמב"ם היא שאין דין תוספת שבת מה"ת. אך הכסף משנה סובר שלהרמב"ם אין דין תוספת שבת כלל.

אמנם, הרמב"ם (הל' שבת כט:א) כתב "מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר זכור את יום השבת לקדשו כלומר זכרהו זכירת שבת וקידוש וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה." ומבואר מזה שס"ל להרמב"ם שקידוש הוא דין דאורייתא. אך כתב הרמב"ם (שם הל' יא) "יש לו לאדם לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד יום אף על פי שלא נכנסה השבת וכן מבדיל על הכוס מבעוד יום אף על פי שעדיין היא שבת שמצות זכירה לאמרה בין בשעת כניסתו וציאתו בין קודם לשעה זו כמעט." הרי שס"ל להרמב"ם שמותר לקדש מבעו"י.

ויש להקשות על הרמב"ם, אם דין הקידוש הוא דין דאורייתא, ודין תוספת שבת אינו אלא מדרבנן (כהמגיד משנה), או אין שום מושג כלל של תוספת שבת (כהכסף משנה), היאך אפשר לקדש מבעוד יום. הלא לכאורה אי אפשר לקדש ביום ששי שאין בו קדושת שבת כלל.

וכבר עמד על זה המרדכי (מגילה ס' תשצח):

ונשאל לה"ר טוביא מווינ"א איך סגיא נהור פוטר בניו ובני ביתו מקידוש והא לרבי יהודה דאמר סומא פטור מן המצות פרק החובל א"כ לא מיחייב אלא מדרבנן והיכי אתי דרבנן ומפיק דאורייתא והשיב דאשכחן כוותיה גבי קידוש גופיה דאמרינן פרק תפלת השחר מתפלל אדם של שבת בע"ש ואומר קדושה על הכוס והתם מוכח שהיינו שעה ורביע קודם הלילה שעדיין לא קידש היום דאין לומר דשאני התם דתוספת שבת דאורייתא ... דאמר הלכתא לא הוי תוספת שבת מה"ת ואפ"ה נפיק בהוה קידוש דמקדש מבע"י דאינו אלא מדרבנן ע"י קידוש דאורייתא שיחייב לאחר שתחשך גם בנדון זה האי סגי נהור יש לומר שמוציא אחרים המחוייבים מדאורייתא אע"פ שאינו מחוייב הוא אלא מדרבנן ... [הסומא] יכול לבא לידי חיוב דאורייתא אם נתפקח.

כלומר, שאין להקשות על מה שסומא יכול להוציא אחרים ידי חובתם בקידוש שהרי מצינו כעין זה בקידוש עצמו שאנו מקדשים מבעוד יום כדי לצאת החיוב דאורייתא אע"פ שבזמן תוספת אין אנו מחוייבים אלא מדרבנן. וההסבר הוא משום שאם א' עכשיו הוא חייב מדרבנן וב' יבוא לידי חיוב דאורייתא, יכול להוציא את החיוב מה"ת. ולכן הסומא שאפשר לבא לידי חיוב דאורייתא אם נתרפא, וכן המקדש בערב שבת שיבוא לידי חיוב דאורייתא כשתחשך, יכולים להוציא את החיוב מה"ת.

והמג"א (רסז:א) הקשה על המרדכי, שלפי דבריו יוצא שקטן יכול להוציא את אחרים ידי חובתם מה"ת, שהרי קטן הוא חייב מדרבנן עכשיו, ויבוא לידי חיוב דאורייתא. וידוע שאין קטן מוציא את הגדול ידי חובתו בחיוב דאורייתא. וא"כ קשה איך אפשר לומר שמי שהוא חייב מדרבנן ויבוא לידי חיוב דאורייתא יכול להוציא עכשיו את מי שחייב מה"ת.

והרב עובדיה יוסף (פתיחה לילקוט יוסף דיני חינוך) הביא יותר מעשרה אחרונים שתוצו שאין דמיון בין קטן לסומא. לגבי סומא המקדש הוא בר חיובא בעצם, רק שיש דבר אחר המונע אותו מלהיות חייב בפועל. משא"כ קטן שהוא בעצם אינו בר חיובא כלל, וכל חיובו אינו אלא משום מצות חינוך, אי אפשר לו להוציא אחרים ידי חובתם.

ונראה להסביר דבריהם, שהטעם שהמרדכי הצריך שיהיה חייב עכ"פ מדרבנן הוא לאו סיבה שיכול להוציא אחרים, אלא שהחיוב מדרבנן הוא סימן שהוא בעצם בר חיובא. לכן סומא, וגם מי שמקדש מבעו"י מוציאים אחרים (או עצמם) ידי חובת קידוש, שהחיוב מדרבנן מורה שיש איזו ענין של חיוב דאורייתא אך החיוב עדיין לא בא אל הפועל. אבל לגבי קטן אין החיוב מדרבנן סימן שהוא באמת חייב מדאורייתא, שהרי החיוב דרבנן הוא חיוב של חינוך, ובאמת מדאורייתא אינו חייב במצוות כלל. לכן אי אפשר לו להוציא אחרים ידי חובתם מה"ת.

והיוצא מזה הוא שלדעת המרדכי, אע"פ שאין דין תוספת מה"ת בפועל ולכן אינו יכול לקדש מטעם שחל תוספת שבת, מ"מ בזמן תוספת יש איזה מחייב של קידוש מה"ת קודם שהגיע זמנו בפועל. לכן אפשר לקדש בזמן תוספת, שהוא חייב עכ"פ מדרבנן, ולהוציא את עצמו ידי חובת קידוש מה"ת.

ובספר אורות שבת (להגר"ש ואהרמאן ס' ו) הביא מהארץ צבי שהסביר באופן אחר למה אפשר לקדש מבעוד יום לדעת התוס' בכתובות והרמב"ם. עיין בנדרים (יג). דמובאת ברייתא "משום רבי אמרו מנין לנוול בכור בתוך ביתו שמצוה להקדישו שנאמר הזכר תקדיש." כלומר שאע"פ שיש לבכור קדושה בלי להקדישו, מ"מ מצוה להקדישו. ומבואר מהגמ' שם שהגזיה"כ באה לאפשר ההקדש על דבר שכבר מקודש. כלומר, שהמצוה להקדיש את הבכור משהו את הבכור בשעת הקדשה כאילו לא הוקדש מרחם ולכן יכול לחול קדושת הפה.

כמו כן, השבת, שהוא "מקדשא וקיימא" (ביצה יז). ולכן אין אומרים מקדש ישראל והשבת, שאין הקדושה באה מישראל אלא באה מאליו, ובלי קדושת הפה הרי הוא קדוש. מ"מ המצוה של זכור את יום השבת לקדשו היא מצוה להקדישו בפה, וכמו הבכור. אך שבת שונה מבכור באופן אחד. בשבת יש אפשרות לקדשו קודם הלילה וקודם שבאה הקדושה דממילא. משא"כ בבכור שאי אפשר לקדשו קודם שיצא מן הרחם. לכן בשבת אפשר לומר קידוש מבעוד יום אע"פ שאינו שבת.

והרב ואהרמאן העיר שיש ראייה לדברי הארץ צבי מדברי התוס' הרא"ש. עיין בתוס' הרא"ש (ברכות כז): שכתב "קס"ד משום דקדושה מן התורה היא אין לו לאומרה מבעוד יום ומסיק שהיה אומר גם קדושה על הכוס משום דכתיב זכור את יום השבת דמשמע סמוך לכניסתו מדלא כתיב זכור ביום השבת לקדשו." כלומר, שמדכתיב את יום השבת ולא ביום השבת משמע שאין צריך לקדש את השבת בו ביום אלא יכול לעשות כן קודם כניסתו.

ומדברי התוס' הרא"ש מבואר כסברת הארץ הצבי שאין צריך לקדש את השבת ביום השבת ממש, אלא אפילו כשעודו חול יכול לקדשו. ובזה יש להסביר את דברי התוס' בכתובות והרמב"ם שסוברים שאין מושג של תוספת שבת (עכ"פ לענין מצוות היום) ואעפ"כ אפשר לקדש מבעוד יום.

ועיין מש"כ הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (א:יח) שהקשה על המרדכי שהטעם שיוצאים חובת קידוש מבעוד יום אע"פ שאין תוספת מה"ת הוא לאו משום שאפשר למי שהוא מחוייב מדרבנן להוציא מי שהוא מחוייב מה"ת, אלא משום שלגבי חג השבועות כתיב "בעצם היום הזה" והוא למעוטי תוספת, שאי אפשר לקדש מבעוד יום (וכמו שכתבנו לעיל בשמו). וא"כ מבואר שבשאר שבתות וימים טובים אפשר לקדש מבעוד יום. כלומר שיש גזיה"כ שאפשר לקדש מבעוד יום, ואין זה מדין תוספת אלא שיש לקדש אפילו כשלא בא השבת עדיין. והנצי"ב הביא ראייה לזה ממה שאפשר להבדיל מבעוד יום. וודאי שאי אפשר לקבל מוצאי שבת קודם הלילה. אלא צ"ל הדין של קידוש והבדלה לא נאמרו להיות דוקא בשבת ובמוצאי שבת אלא אף קודם כניסת השבת וקודם יציאת השבת.

ונראה שלשון הרמב"ם משמע שאפשר לקדש מבעוד יום, שהרי כתב "יש לו לאדם לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד יום אף על פי שלא נכנסה השבת וכן מבדיל על הכוס מבעוד יום אף על פי שעדיין היא שבת שמצות זכירה לאמרה בין בשעת כניסתו ויציאתו בין קודם לשעה זו כמעט." הרי שמדויק מדברי הרמב"ם שמצוות קידוש והבדלה אינם צריכות להיות דוקא בשבת אלא יכול לקיימם "קודם לשעה זו כמעט."